BIBLIOTEKARZ PODLASKI
2017/3 (XXXVI)
ISSN 1640-7806
http://bibliotekarzpodlaski.ksiaznicapodlaska.pl/

Grażyna Charytoniuk-Michiej
Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku

Pogranicze w literaturze. Dokonania białostockiego środowiska naukowego

Pogranicze jest przedmiotem zainteresowań wielu dyscyplin szeroko rozumianej humanistyki. Badania dotyczące tej problematyki przyniosły, szczególnie po roku 1990, bardzo bogatą literaturę[1]. W literaturoznawstwie rozważania uwzględniające pogranicze, również w dyskursie teoretycznym, są przedmiotem prac naukowych przede wszystkim Tadeusza Bujnickiego[2], Stanisława Uliasza[3] i Krzysztofa Zajasa[4]. W rozważaniach tych terminem dominującym – zamiast częściej występującego w literaturze przedmiotu terminu „kresy" – staje się właśnie „pogranicze". Ponadto „kresy" przestają być synonimem „pogranicza" i jego rodzajem. Zadecydowały o tym względy aksjologiczne. „Kresy" są kojarzone z przeszłością, polskością, mitem „utraconej Arkadii". „Pogranicze" jest pojęciem neu-

[1] Zob. np. A. Engelking, E. Golachowska, A. Zielińska, *Tożsamość, język, pamięć w sytuacji pogranicza. Uwagi wprowadzające*, [w:] *Tożsamość – język – rodzina. Z badań na pograniczu słowiańsko-bałtyckim*, red. A. Engelking, E. Golachowska, A. Zielińska, Warszawa 2008, s. 7-24.

[2] T. Bujnicki, *W Wielkim Księstwie Litewskim i w Wilnie*, Warszawa 2009; *Na pograniczach, kresach i poza granicami*. Studia, red. i opr. tekstu M. Siedlecki, Ł. Zabielski, Białystok 2014.

[3] S. Uliasz, *Literatura Kresów – kresy literatury. Fenomen Kresów Wschodnich w literaturze polskie dwudziestolecia międzywojennego*, Rzeszów 1994; *O literaturze kresów i pograniczu kultur. Rozprawy i szkice*, Rzeszów 2001; *Współczesne zainteresowania problematyką pogranicza*, [w:] *Pogranicza (nie tylko) Podkarpacia*, pod red. J. Pasterskiej, S. Uliasza, A. Lubonia, Rzeszów 2016, s. 25-32.

[4] K. Zajas, *Nieobecna kultura. Przypadek Inflant Polskich*, Kraków 2008, *Na pograniczach literatury*, red. J. Fazan, K. Zajas, Kraków 2012.

tralnym i realnym, znajdującym się w opozycji do centrum. Obszar pogranicza, nieobowiązkowo kojarzony z bliskością granicy, jest niejednorodny kulturowo. Trzeba zgodzić się z Tadeuszem Bujnickim, że na obszarze tym „pojawiają się zróżnicowane rodzaje interakcji: narodowych, kulturowych, religijnych i językowych. Nie oznacza to jednak, że pogranicze jest pozbawione konfliktów”[5].

Nie ulega wątpliwości, że specyfika naszego regionu – chodzi tu o Białostocczyznę, Podlasie, obszar Polski Północno-Wschodniej – jego położenie geograficzne, warunki historyczne i kulturowe wpłynęły na jego charakter pograniczny. Ten, bądź co bądź, niezwykły obszar na mapie Europy Środkowo-Wschodniej nieraz był i pozostaje przedmiotem zainteresowań badawczych jego rodzimego, bo białostockiego środowiska naukowego.

Celem tego artykułu jest próba przedstawienia dorobku białostockiego środowiska uniwersyteckiego przede wszystkim w zakresie badań literaturoznawczych nad pograniczem polsko-białoruskim, w tym polsko-bałtyckim, polsko-litewskim. Z założenia jest to przegląd literatury i inicjatyw naukowych, a nie jego wartościowanie czy ocena. Przeglądu tego warto dokonać stosując kategorię chronologii. Bowiem, cytując fragment książki o pograniczu, „porządek chronologiczny daje wrażenie panowania nad minionym”[6].

Trzeba jednak odwołać się do początków zainteresowań naukowych naszym regionem w ogóle. Pisał o nich Henryk Majecki; „W drugiej połowie lat 50-tych Białostocczyzna stała się obiektem poszukiwań naukowych badaczy różnych dyscyplin (archeologia, językoznawstwo, etnografia, historia) z różnych ośrodków w kraju, głównie jednak z Warszawy, Poznania i Krakowa”[7]. Badania interdyscyplinarne nad pograniczem z udziałem formującego się białostockiego środowiska naukowego zostały zapoczątkowane w 1959 roku w ramach Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej. Na początku były to prowadzone na Suwalszczyźnie wykopaliska archeologiczne z udziałem archeologów warszawskich i białostockich. Następnie badania nad Jaćwieżą przyjęły charakter wielokierunkowy. Skupiały one wybitnych archeologów, antropologów, historyków i językoznawców. Wśród nich byli Jerzy Antoniewicz, Tadeusz Dzierżykray-Rogalski, Knut

[5] T. Bujnicki, *Na pograniczach…*, s. 15.

[6] M. Książek, *Droga 816*, Białystok 2015, s. 63.

[7] H. Majecki, *25 lat Białostockiego Towarzystwa Naukowego*, „Białostocczyzna” 1987, nr 2, s. 1.

Olof Falk, Jan Jaskanis, Jerzy Wiśniewski. Z inicjatywy Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej w 1961 roku w Białymstoku odbyła się I Konferencja Nauk Historycznych poświęcona ziemiom północno-wschodniej Polski[8].

Ekspedycja dała początek Białostockiemu Towarzystwu Naukowemu (BTN), które powstało w 1962 roku. Nawiązywało do tradycji badań Zygmunta Glogera i Adama Chętnika. Tworzyła je wówczas niewielka grupa badaczy białostockich, a przede wszystkim pracownicy innych ośrodków naukowych, „dla których Białostocczyzna ze względu na specyfikę historyczną i kulturową stanowiła interesujący obiekt badań naukowych"[9]. Organem towarzystwa było pismo naukowe „Acta Baltico-Slavica". Wiodącym tematem pisma była problematyka tzw. bałto-słowiańska, czyli związki między ludami bałtyjskimi i ich sąsiadami: Litwinami, Łotyszami, Polakami, Białorusinami, Rosjanami z uwzględnieniem regionu białostockiego. Prezentowane publikacje obejmowały badania z dziedziny archeologii, historii, etnografii i językoznawstwa. W latach 1964–1973 BTN zredagowało osiem tomów pisma, kolejne ukazywały się już pod redakcją Instytutu Słowianoznawstwa PAN[10].

Białostockie Towarzystwo Naukowe zainicjowało serię wydawniczą „Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego", w której ukazywały się monografie dotyczące ziem północno-wschodnich Polski autorstwa historyków, archeologów, językoznawców, etnografów, socjologów, geografów, biologów. Drugą serią była „Bibliografia Regionu Białostockiego" rejestrująca piśmiennictwo za lata 1944–1980.

Białostockie Towarzystwo Naukowe zapoczątkowało badania nad polsko-białorusko-litewskim pograniczem. W 1983 roku odbyła się sesja naukowa poświęcona polsko-białoruskim związkom historycznym, kulturowym i językowym[11]. Kolejna konferencja dotycząca tej problematyki została zorganizowana w 1985 roku. Pokłosiem obu konferencji jest publikacja z 1988 roku *Studia polsko-litewsko-białoruskie*, pod redakcją badaczy warszawsko-białostockich Jerzego Tomaszewskiego, Elżbiety Smułkowej i Henryka Majeckiego, która ukazała się w we wspomnianej serii „Prace

[8] Tamże.

[9] H. Majecki, *Białostockie Towarzystwo Naukowe w życiu naukowym regionu*, „Białostocczyzna" 1986, nr 1, s. 2.

[10] Tamże, s. 3-4.

[11] H. Majecki, *Konferencja naukowa poświęcona polsko-litewsko-białoruskim związkom historycznym i kulturowym*, „Białostocczyzna" 1986, nr 1, s. 39.

Białostockiego Towarzystwa Naukowego". Wśród artykułów znalazł się napisany po białorusku tekst Włodzimierza Marchela na temat obecności folkloru białoruskiego w twórczości polskich i polsko-białoruskich poetów romantyków. Dotyczy on twórczości poetów urodzonych na Litwie i Białorusi i piszących w latach 20-30 XIX wieku[12].

W 1986 roku ukazał się pierwszy numer kwartalnika o charakterze regionalnym „Białostocczyzna". Wydawane przez Białostockie Towarzystwo Naukowe pismo redagował Henryk Majecki. Jego celem była potrzeba prezentacji i popularyzacji wiedzy o regionie opartej o badania naukowe. Miało też pełnić rolę integracyjną białostockiego środowiska naukowego. Pod pojęciem region rozumiano ówczesny obszar województwa białostockiego, który w swej historii był „obszarem przejściowym między centralną Polską a jej północno-wschodnimi sąsiadami". Poza tym „zasiedlony był przez różne grupy etniczne, leżał na styku różnych języków i kultur. Ta specyfika regionu występuje również obecnie"[13]. „Białostocczyzna" ukazywała się do 2002 roku. Pismo to z rzadka podejmowało problematykę z dziedziny literaturoznawstwa. Niemniej jednak prowadziło kronikę białostockiego życia naukowego, publikowało recenzje i przeglądy prac naukowych. W tych właśnie rubrykach pojawiały się informacje dotyczące literaturoznawczych przedsięwzięć naukowych, na przykład dotyczącej sesji w 190-lecie urodzin Adama Mickiewicza zorganizowanej przez Instytut Filologii Polskiej Filii UW i Białostockie Towarzystwo Naukowe[14]. Odnotowano też, że pierwsza międzynarodowa konferencja w Białymstoku odbyła się w 1988 roku z okazji 30-lecia grupy literackiej „Białowieża". Poświęcona była polsko-białoruskim związkom kulturowym, „na której po raz pierwszy wszechstronnie i głęboko przeanalizowana została w szerokim kontekście wzajemnych związków literackich dwu narodów, twórczość «białowieżan»"[15].

Problematyka polsko-białoruskich związków literackich, kulturowych i językowych była przedmiotem publikacji wydawanych przez inne ośrodki i instytucje białostockie. I tak przy współpracy Klubu Literackiego Związ-

[12] У. Мархель, *Беларускі фальклор у творчасці польскіх і беларуска-польскіх паэтаў-рамантыкаў*, [w:] *Studia polsko-litewsko-białoruskie*, pod red. J. Tomaszewskiego, E. Smułkowej i H. Majeckiego, Warszawa 1988, s. 313-344.

[13] *Od Wydawcy*, „Białostocczyzna" 1986, nr 1, s. 1.

[14] Tamże, s. 3-4.

[15] J. Czykwin, *Pierwsza międzynarodowa białoruska konferencja w Białymstoku*, „Białostocczyzna" 1988, nr 4, s. 38.

ku Literatów Polskich, Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego i Wojewódzkiego Stowarzyszenia PAX w Białymstoku w 1982 roku ukazał się pod redakcją Michała Szachowicza dwujęzyczny zbiór prac naukowych *Most przez wieki*[16]. Jest on dorobkiem dwóch sesji naukowo-literackich z udziałem polskich i białoruskich badaczy, które odbyły się w 1977 i 1980 roku. O polsko-białoruskich powiązaniach literackich pisali między innymi Jan Leończuk i Wacław Szerszunowicz.

W 1990 roku ukazał się pierwszy tom zatytułowany *Zbliżenia. Portrety białostockich pisarzy*[17] (kolejne: 1995, 2003). Wydawane przez Książnicę Podlaską im. Łukasza Górnickiego i przy wsparciu środowiska uniwersyteckiego (Jan Leończuk, Waldemar Smaszcz, Teresa Zaniewska) tomy o świadczą o pograniczu jako obecności i przenikaniu literatury polskiej i białoruskiej na Białostocczyźnie. Równie ważną publikacją opowiadającą o literaturze pogranicza jest książka, związanej wówczas z białostockim środowiskiem uniwersyteckim, Teresy Zaniewskiej *A dusza jest na Wschodzie*[18], wydana w serii Biblioteczka Białoruskiego Stowarzyszenia Literackiego „Białowieża". Na treść książki składają się rozmowy z pisarzami, których „główny przedmiot stanowią polsko-białoruskie powiązania literackie, chociaż jest to zaledwie skromny fragment przenikających się od wieków płaszczyzn kulturowych niezbyt powszechnie uświadamianych"[19]. O swoim doświadczaniu pogranicza opowiedzieli pisarze mniejszości białoruskiej: Jan Czykwin, Sokrat Janowicz, Wiktor Szwed, Jerzy Wołkowycki, Włodzimierz Hajduk, Nadzieja Artymowicz, Zofia Saczko, Michał Szachowicz oraz pochodzący z Białorusi i Ukrainy pisarze polskojęzyczni: Tadeusz Konwicki, Eugeniusz Kabatc, Florian Nieuważny, Wiktor Woroszylski, Jerzy Litwiniuk, Czesław Seniuch, Ziemowit Fedecki.

Według Elżbiety Feliksiak, na białostockiej polonistyce uniwersyteckiej badania nad pograniczem zostały zapoczątkowane przez osoby skupione wokół studenckiego Koła Naukowego Folklorystów, które zostało założone w 1971 roku przez Barbarę Noworolską – następnie jego opiekunkę

[16] *Most przez wieki. Zbiór prac naukowych*, pod red. M. Szachowicza, Białystok 1982.

[17] *Zbliżenia. Portrety białostockich pisarzy*. Cz. 1, red. I. B. Czykwin, Białystok 1990, *Zbliżenia. Portrety białostockich pisarzy.* Cz. 2, red. B. Piechowska-Szczebiot, Białystok 1995, *Zbliżenia. Portrety białostockich pisarzy*. Cz. 3, red. E. Korzeniecka, D. Markowska, Białystok 2003.

[18] T. Zaniewska, *A dusza jest na Wschodzie. Polsko-białoruskie związki literackie*, Białystok 1993.

[19] Tamże, s. 8.

i inicjatorkę badań terenowych na Suwalszczyźnie[20]. Jej następcą w latach 1975–1983 był Jan Leończuk, organizator obozów wakacyjnych, podczas których zbierane były materiały folklorystyczne na Białostocczyźnie. Owe, pisała Elżbieta Feliksiak, „samodzielnie organizowane wyprawy terenowe, kontakty interpersonalne czasami niełatwe, bezpośrednie poznawanie historii ziem pogranicza i Kresów, budziły lub utrwalały motywacje do maksymalnego wykorzystania swoich możliwości także w dziedzinach na pozór odległych"[21]. Efektem tych badań były pierwsze powstałe na białostockiej polonistyce prace magisterskie z zakresu kultury pogranicza. Warto dodać, że niektóre z nich, dzięki Elżbiecie Feliksiak, ukazały się drukiem[22]. Materiały z badań terenowych opracowane przez Jana Leończuka i Michała Szachowicza publikowała w latach 1977–1980 białoruska „Niwa"[23].

Badania nad pograniczem w literaturze w białostockim środowisku uniwersyteckim prowadziła profesor Elżbieta Feliksiak. To w Białymstoku, pochodząca z Warszawy badaczka, doświadczała pogranicza polsko-białoruskiego od lat 70-80 ubiegłego wieku. Po latach napisała: „W dniu dzisiejszym na tej ziemi najsilniej zaznacza swą obecność pogranicze kultur narodowych, polskiej i białoruskiej, oraz religijnych, rzymskokatolickiej i prawosławnej. Kultura żydowska ze swoim *ethosem* tak niegdyś żywym szczególnie w Białymstoku czy Tykocinie należy dziś, po tragedii Holocaustu, przede wszystkim do pamięci, w miarę możliwości odnawialnej i wchodzącej w dialog. Nie zapominajmy też o skromnej, ale symbolicznie ważącej, obecności Tatarów polskich, o ich meczetach w Bohonikach i Kruszynianach"[24]. Do jej osiągnięć, oprócz dorobku w postaci tekstów naukowych, należy zaliczyć organizację życia naukowego i realizację projektów badawczych i wydawniczych. „Na polonistyce białostockiej, – wspominała badaczka – gdzie udało mi się doprowadzić do powstania Zakładu Teorii i Antropologii Literatury (nazwa ta budziła opory różnych specjalistów, te-

[20] E. Feliksiak, *Przedmowa. Antropologia literatury i życia na pograniczu kultur jako istotny nurt w czterdziestoletnim rozwoju środowiska polonistycznego w Białymstoku*, [w:] J. Sienkiewicz, J. Wasila, *Demonologia pogranicza kultur w Polsce Północno-Wschodniej*, Białystok 2010, s. 12.

[21] Tamże, s. 13. Zob. też. M. Шаховіч, *Падарожжа з магнітафонам*, Ніва 1977, № 35, с. 3.

[22] Np. J. Sienkiewicz, J. Wasila, dz. cyt., E. Rogalewska, *Symbol krzyża w ludowej topografii mitycznej*, [w:] *Ethos literatury w niespokojnym świecie*, red. E. Feliksiak, Białystok 1989.

[23] Zob. B. Piechowska, A. Strynkowska, *Jan Leończuk. Bibliografia za lata 1970–2000*, Suwałki 2001, s. 40-44.

[24] E. Feliksiak, *Antropologia literatury. Interpretacje i studia*, Kraków 2014, s. 229.

raz pojawia się częściej), jedną z form dokonywania zmian w świadomości były międzynarodowe konferencje «wileńskie», otwarte na wielokulturowość jako na próg do przyszłości. Wciąż jednak są to tylko «sny»”[25].

Jeszcze w 1985 roku jako kierownik Zakładu Teorii i Antropologii Literatury Instytutu Filologii Polskiej Filii UW stworzyła zespół naukowo-badawczy skupiony wokół tematu „Człowiek na pograniczu kultur – świadectwa literatury i życia”. Był on realizowany w ramach Centralnego Programu Badań Narodowych „Polska Kultura Narodowa, jej tendencje rozwojowe i percepcja”, którego koordynatorem był Uniwersytet Wrocławski[26]. W 1986 roku odbyła się sesja naukowa „Polacy i Białorusini w dialogu kultur wczoraj i dziś” z udziałem Sokrata Janowicza i Jana Czykwina[27].

Zespół badawczy pod kierunkiem Elżbiety Feliksiak zainicjował, wspomniane już, cztery konferencje „wileńskie”, które odbyły się w latach: 1989, 1994, 1998, 2000. Wilno i Ziemia Wileńska było miejscem szczególnym, bo jest to ziemia, „która była i jest miejscem zakorzenienia wielu narodów, która dla ludzi dobrej woli powinna być zawsze miejscem współistnienia na pograniczu kultur”[28]. Konferencje te były nie tylko okazją do wymiany myśli naukowej, ale i miejscem spotkań ludzi wielu narodowości i niejednego pokolenia związanych z Ziemią Wileńską. Materiały ogłoszone podczas konferencji zostały opublikowane w ramach serii wydawniczej „Biblioteka Pamięci i Myśli” powstałej w 1991 roku, której od początku przewodniczyła Elżbieta Feliksiak. Na wydanie objęte tytułem *Wilno – Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur*[29] (1992) składają się cztery tomy redagowane przez inicjatorkę konferencji: *Krajobraz i ludzie*, *Historia i pamięć*, *Nauka, oświata, wychowanie*, *Literatura i język*. Tytuł *Wilno i Kresy Północno-Wschodnie*[30] (1996) obejmuje tomy:

[25] Tamże, s. 11-12.

[26] *Słowo od redakcji*, [w:] *I Międzynarodowa Konferencja Wilno – Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur*, Białystok 21-24 września 1989. (Streszczenia i tezy referatów), pod red. E. Feliksiak i M. Skorko-Brańskiej, Białystok 1989, s. 3.

[27] Zob. List Elżbiety Feliksiak do Sokrata Janowicza, Warszawa, 21 IV 1986, Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва, ф. 294, в. 1, с. 242, л. 1-7.

[28] *Słowo od redakcji*, dz. cyt.

[29] *Wilno – Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur. Materiały I Międzynarodowej Konferencji, Białystok 21-24 IX 1989 w czterech tomach*, pod red. E. Feliksiak, Białystok 1992, t. 1, *Krajobraz i ludzie*, t. 2, *Historia i pamięć*, t. 3, *Nauka, oświata, wychowanie*, t.4, *Literatura i język*.

[30] *Wilno i Kresy Północno-Wschodnie. Materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14-17 IX 1994 r. w czterech tomach*, Białystok 1996, t. 1, *Historia i ludzkie losy*, pod red. E. Feliksiak i A. Mironowicza, t. 2, *Kultura i trwanie*, pod red. E. Feliksiak i A. Kisielewskiej, t. 3, *Polszczyzna kresowa*, pod red. E. Feliksiak i B. Nowowiejskiego, t. 4, *Literatura*, pod red. E. Felisiak i A. Kieżuń.

1. *Historia i ludzkie losy*, 2. *Kultura i trwanie*, 3. *Polszczyzna kresowa*, 4. *Literatura*. Składająca się z trzech tomów (1. *W kręgu spraw historycznych*, 2. *W kręgu literatury i sztuki*, 3. *W kręgu języka*) seria *Wilno i ziemia Mickiewiczowskiej pamięci*[31] (2000) jest związana z obchodami Roku Mickiewiczowskiego. Ostatnią książką z cyklu konferencji „wileńskich" jest dwutomowe wydanie *Wilno i świat. Dzieje środowiska intelektualnego*[32] (2002).

W tomach tych znajdą się teksty wielu badaczy związanych z białostocką polonistyką: Elżbiety Feliksiak, Haliny Krukowskiej, Elżbiety Konończuk, Violetty Wejs-Milewskiej, Jolanty Sztachelskiej, Elżbiety Sidoruk, Jarosława Ławskiego, Anny Kieżuń, Barbary Olech, Jana Leończuka, Urszuli Sokólskiej, Ireny Szczepankowskiej, Bogusława Nowowiejskiego.

Pograniczu poświęcone były książki, związanej z Zakładem Teorii i Antropologii Literatury, Elżbiety Konończuk *Mazurska obecność Erwina Kruka* (Białystok, 1993) i *Literatura i pamięć na pograniczu kultur (Erwin Kruk – Ernst Wiechert – Johannes Bobrowski)* (Białystok, 2000) wydanej w nowej serii „Komparatystyka". Pod kierunkiem Elżbiety Feliksiak powstały prace magisterskie dotyczące szeroko rozumianego pogranicza kulturowego. Praca Małgorzaty Gawrychowskiej *Symbole domu i drogi w literaturze pogranicza kultur* (1985) dotyczy pogranicza polsko-ukraińskiego. Prace Jerzego Sienkiewicza *Demonologia pogranicza polsko-białoruskiego na terenie południowo-wschodniej Białostocczyzny* (1988) i Jolanty Wasili *Wierzenia demoniczne pogranicza polsko-litewskiego na Sejneńszczyźnie* (1989) są wynikiem zainteresowań kultury tradycyjnej Polski północno-wschodniej[33]. Niewątpliwie Elżbieta Feliksiak odegrała rolę niebagatelną w rozwoju badań nad pograniczem w białostockim środowisku uniwersyteckim, szczególnie polonistycznym. Była świadoma miejsca – współistnienia wielu kultur – w którym przyszło się jej zawodowo realizować „projekty" badawcze. Podsumowaniem myślenia o wielokulturowej pamięci są jej ostatnie prace, w których człowiek w warunkach pogranicza jest zawsze najważniejszy[34].

[31] *Wilno i ziemia Mickiewiczowskiej pamięci. Materiały III Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku, 9-12 IX 1998 w trzech tomach*, Białystok 2000, t. 1, *W kręgu spraw historycznych*, pod red. E. Feliksiak i E. Konończuk, t. 2, *W kręgu literatury i sztuki*, pod. red. E. Feliksiak i E. Sidoruk, t. 3, *W kręgu języka*, pod red. E. Feliksiak i B. Nowowiejskiego.

[32] *Wilno i świat. Dzieje środowiska intelektualnego.* T. 1-2, pod red. E. Feliksiak i M. Lesia, Białystok 2000.

[33] J. Sienkiewicz, J. Wasila, dz. cyt.

[34] E. Feliksiak, *Antropologia literatury,* dz. cyt., E. Feliksiak, *Przedmowa*, dz. cyt., s. 9-31.

Pogranicze było przedmiotem zainteresowań innych, poza polonistycznymi, jednostek uniwersyteckich. Tom *Na pograniczu*[35] jest plonem konferencji naukowej o polsko-białoruskich związkach literackich i językowych organizowanej przez Instytut Filologii Polskiej i Zakładu Filologii Wschodniosłowiańskich Filii UW, która odbyła się w 1992 roku. Autorzy przedmowy, Jan F. Nosowicz i Helena Karwacka, pogranicze nie odnoszą bezpośrednio do kultury rodzimej, utożsamiają z kulturą kresów wschodnich. „Od stuleci współżyją na Kresach Wschodnich różne grupy etniczne tworzące wspólnie kulturę regionu. Jest ona przedmiotem szczególnego zainteresowania Zakładu Filologii Wschodniosłowiańskich, Zakładu Polszczyzny Regionalnej i Zakładu Literatury Polskiej Instytutu Filologii Polskiej zarówno z racji bliskiego sąsiedztwa, jak i prawdziwej fascynacji owym fenomenem kultury”[36]. W zbiorze tym znajdują się prace białostockich i warszawskich uczestników konferencji. W części literackiej zostały zamieszczone artykuły Barbary Bobrowskiej, Ewy Paczoskiej, Heleny Karwackiej, Doroty Kielak, Anny Kieżuń, Barbary Olech.

Problem pogranicza znalazł się w kręgu zainteresowań badaczy kultur i języków wschodniosłowiańskich, w tym białoruskich. W Zakładzie Filologii Wschodniosłowiańskich, następnie Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej, prace w zakresie polsko-wschodniosłowiańskich kontaktów językowych i kulturowych, zapoczątkowane w tomie *Na pograniczu,* kontynuował Jan Franciszek Nosowicz. Pod jego redakcją ukazywały się zeszyty naukowe objęte wspólnym tytułem „Białostocki Przegląd Kresowy”. W latach 1994–2000 zostało wydanych 8 tomów, w których publikowali badacze z Polski, Białorusi, Ukrainy, Rosji, Litwy. Pierwsze pięć posiadały własne tytuły, sugerujące tematykę zawartości tomów: t.1 *Języki wschodniosłowiańskie w badaniach filologicznych*, t. 2 *Polsko-wschodniosłowiańskie kontakty językowe i kulturowe w badaniach lingwistycznych*, t. 3 *Kontakty językowe pogranicza kultur narodowych*, t. 4 *Słowiańszczyzna w badaniach filologicznych*, t. 5 *Dziedzictwo przeszłości kultur narodowych*. Już same tytuły sugerują szeroki wachlarz tematyczny. W zeszytach tych dominowały zagadnienia językoznawcze, rzadziej publikacje dotyczyły wzajemnego przenikania kultur w literaturach polskiej i wschodniosłowiańskiej. Autorami tych tekstów w większości byli badacze spoza środowiska białostockiego.

[35] *Na pograniczu. Studia i szkice*, pod red. H. Karwackiej i J. F. Nosowicza, Białystok 1992.

[36] Jan. F. Nosowicz, H. Karwacka, [*Przedmowa*], [w:] *Na pograniczu*, dz. cyt., s. 7.

W latach 1997–2003 ukazało się dziewięć tomów materiałów z międzynarodowych konferencji objętych wspólnym tytułem *Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-bałto-wschodniosłowiańskich*, ukazujące się pod redakcją Jana Franciszka Nosowicz, od tomu VII, i Kamili Budrowskiej. Niemal każdy tom posiada własny tytuł, sugerujący zakres tematyczny (t. 3 *Językoznawstwo*, t. 4 *Kultura i literatura*, t. 5 *Badania filologiczne*, t. 6 *Badania humanistyczne*, t. 7 *Z badań humanistycznych*, t. 8 *Z języka i kultury pogranicza*, t. 9 *Literatura i język na styku kultur*). Inicjatorem i organizatorem tych konferencji był zespół badaczy Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej, następnie Zakładu Bibliotekoznawstwa pod kierunkiem Jana Franciszka Nosowicza. Redaktorzy byli przekonani, że tak szeroka formuła konferencji zawarta w jej tytule, „związana jednak ściśle z konkretnym obszarem badawczym, daje szansę na spotkanie i konfrontację stanowisk naukowców różnych dziedzin – językoznawców, literaturoznawców, historyków, kulturoznawców”[37]. Poza tym ta otwartość była miejscem interdyscyplinarnych konfrontacji badaczy zajmujących się zagadnieniami związanymi z wzajemnym oddziaływaniem języków i kultur polskiej, rosyjskiej, białoruskiej, ukraińskiej, litewskiej.

Od 1998 roku Katedra Filologii Białoruskiej Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej jest współorganizatorem cyklicznej międzynarodowej konferencji naukowej „Droga ku wzajemności” – „Шлях да ўзаемнасці”[38], a jej kierownikiem naukowym jest prof. Michał Kondratiuk. Współorganizatorami tych polsko-białoruskich spotkań naukowych jest Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne w Polsce, Grodzieński Obwodowy Komitet Wykonawczy, Grodzieński Uniwersytet Państwowy im. Janki Kupały, Związek Polaków na Białorusi. Obrady odbywają się w Białymstoku i Grodnie. Plonem konferencji jest trzynaście tomów objętych tytułami *Polsko białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe* (wydane w Białymstoku) i *Шлях да ўзаемнасці. Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі*” (wydane w Grodnie). Redaktorami tomów

[37] J. F. Nosowicz, K. Budrowska, *Słowo wstępne*, [w:] *Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-bałto-wschodniosłowiańskich*, t. 7 *Z badań humanistycznych*, red. nauk. J.F. Nosowicz, K. Budrowska, Białystok 2001, s. 5.

[38] Konferencja ta jest organizowana od 1993 roku, a jej inicjatorami było Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne w Polsce i Związek Polaków na Białorusi, zob. Я. Сычэўскі, *Міжнародная навуковая канферэнцыя „Шлях да ўзаемнасці” ў ацэнцы БГКТ (з нагоды 10-годдзя)*, [w:] *Droga ku wzajemności. Materiały X Międzynarodowej Konferencji Naukowej (Grodno – Mir, 24-25 października 2002 r.)*, pod red. I. Krenia, cz. 2, Grodno 2004, s. 5-7.

byli Michał Kondratiuk, Iwan Kreń, Swietłana Musijenko, Paweł Skrabko, Eugeniusz Pańkow, Bazyli Siegień. Artykuły publikowane są głównie w dwóch rozdziałach *Język i literatura* oraz *Historia i kultura*, chociaż wieloszczeblowa problematyka niektórych tekstów znacznie wykracza poza przyjęty układ formalny. Literatura polsko-białoruskiego pogranicza jest omawiana w kategoriach komparatystyki, przenikania tematów i motywów, recepcji twórczości poszczególnych autorów i obecności literatury w sąsiedniej polskiej czy białoruskiej kulturze i tradycji. Autorami tekstów o polsko-białoruskich związkach białoruskich są białoruteniści białostoccy oraz przedstawiciele wielu ośrodków na Białorusi i w Polsce. Od końca lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku pogranicze w szerokim znaczeniu stało się przedmiotem zainteresowań niejednej jednostki uniwersyteckiej, której jednym z przedmiotów badań była również literatura.

Katedra Kultury Białoruskiej[39] rozpoczęła swoją działalność od 1 października 1997 roku wraz z powstaniem samodzielnego Uniwersytetu w Białymstoku. Usytuowanie Katedry właśnie w Białymstoku było dowodem docenienia przez ówczesne władze Uczelni i Ministerstwo Edukacji Narodowej badań nad szeroko rozumianą kulturą białoruską i współpracy polsko-białoruskiej w tym zakresie oraz wagi tej problematyki dla regionu. Na jej kierownika była powołana profesor Elżbieta Smułkowa – teoretyk i praktyk pogranicza, od początku kariery naukowej związana z Białostocczyzną i pograniczem polsko-białorusko-litewskim.

Założenia programowe KKB skupiały się wokół następujących kierunków badawczych: specyfika rozwoju białoruskiej świadomości narodowej w XIX i XX wieku, rozwój myśli społecznej i politycznej w XX wieku na tle przemian kulturowych, kultura ludowa a kultura narodowa na podstawie etnologicznych i językoznawczych badań terenowych na pograniczu białorusko-polsko-litewskim, tradycje antyczne w kulturze białoruskiej. Jednak głównym zadaniem Katedry Kultury Białoruskiej było badanie kultury pogranicza polsko-białoruskiego (Białostocczyzna, Grodzieńszczyzna, Podlasie, Polesie) w aspekcie historycznym, konfesyjnym, etnograficznym. Zainteresowania badawcze jednostki skupiały się także na problematyce dotyczącej kultury współczesnej Białorusi i kultury mniejszości białoruskiej w Polsce. Badaczy KKB interesował też problem recepcji kultury białoruskiej w Polsce i polskiej na Białorusi.

[39] W 2016 roku Katedra Kultury Białoruskiej została przekształcona w Zakład Kultury Białoruskiej.

Jednostka prowadziła wspólne badania z pracownikami ośrodków naukowych przede wszystkim z Grodzieńskim Uniwersytetem Państwowym im. Janka Kupały, Białoruskim Uniwersytetem Państwowym w Mińsku, Uniwersytetem Kultury w Mińsku, Instytutem Polskim w Mińsku, Państwowym Uniwersytetem im. A. Puszkina w Brześciu. Katedra utrzymywała kontakty naukowe z polskim środowiskiem białorutenistycznym. Od roku akademickiego 2000/2001 KKB włączyła się do organizacji razem z Ośrodkiem Badań nad Tradycją Antyczną Uniwersytetu Warszawskiego sesji Międzynarodowej Szkoły Humanistycznej Europy Środkowo-Wschodniej. W czasie pięcioletniegoletniego cyklu MSH pracownicy Katedry prowadzili wykłady, konwersatoria, warsztaty terenowe dla słuchaczy, a także uczestniczyli w zajęciach programowych Szkoły.

Wyniki współpracy były prezentowane podczas cyklicznych spotkań zwanych *Czwartki białoruskie*, które odbywały się w latach 1998–2012. Była to forma interdyscyplinarnych konwersatoriów naukowych. W czasie tych spotkań naukowych były prezentowane nowe badania z zakresu szeroko rozumianej kultury, historii, języka, literatury. Spotkania miały formę otwartą i były skierowane nie tylko do społeczności uniwersyteckiej. Dzięki temu promowały kulturę regionu i wschodniego sąsiada Polski. Przybliżały informację, wywoływały dyskusję o wzajemnych stosunkach polsko-białoruskich. Osiągnięcia naukowe pracowników były prezentowane w licznych publikacjach naukowych. KKB zainicjowała serię wydawniczą „Prace Katedry Kultury Białoruskiej". Ukazały się książki *Język a tożsamość na pograniczu kultur* pod redakcją Elżbiety Smułkowej i Anny Engelking (Białystok 2000, t. 1) i Ireny Matus *Lud nadnarwiański. Cz. 1*, (Białystok 2000, t. 2).

Literatura pogranicza polsko-białoruskiego była przedmiotem zainteresowań badaczy Katedry Kultury Białoruskiej. Nawiązywała do niej w swoich monografiach Helena Głogowska[40]. Na temat sytuacji pisarza na pograniczu kultur pisała w licznych artykułach o charakterze biograficznym. Dotyczyły one między innymi Franciszka Olechnowicza, Teodora Iljaszewicza, Bazylego Kajki, Mikołaja Dworzeckiego, Mikołaja Hajduka. Przypomnienie i wyjaśnienie ich zawiłych losów na tle skomplikowanej sytuacji politycznej oraz przedstawienie twórczości wzbogaciły przestrzeń literacką

[40] H. Głogowska, *Białoruś 1914–1929. Kultura pod presją polityki*, Białystok 1996, także *Stosunki polsko-białoruskie w XX wieku. Od Imperium Rosyjskiego do Unii Europejskiej*, Białystok 2012, *Białorusini na Wybrzeżu Gdańskim*, Toruń 2003.

naszego regionu. Niemal od początku KKB pograniczem w literaturze interesowała się Grażyna Charytoniuk-Michiej. Otrzymane z rąk redaktora Jerzego Giedroycia z Instytutu Literackiego w Paryżu materiały archiwalne Olimpii Swianiewiczowej o *Dziadach* Mickiewiczowskich stały się inspiracją i cennym źródłem jej rozprawy doktorskiej, następnie książki opartej o interdyscyplinarne badania naukowe *Obrzęd dziadów w dokumentach i w cyklu Mickiewicza*[41]. W ramach realizowanego przez nią tematu badawczego *Literatura pogranicza polsko-białoruskiego* powstał program konwersatorium dla studentów „Pogranicze w literaturze". Obecnie jest przygotowywana do druku książka, będąca bibliografią osobową pisarza polsko-białoruskiego pogranicza, *Mikołaj Hajduk (1931–1998) – osoba i dzieło*.

Na uwagę, jeśli chodzi o badania związane z pograniczem, zasługuje działalność Katedry Badań Filologicznych „Wschód – Zachód", którą kieruje profesor Jarosław Ławski. Powołana została decyzją Senatu Uniwersytetu w Białymstoku 2 stycznia 2013 roku jednostka kontynuuje prace Zakładu Badań Interdyscyplinarnych i Porównawczych „Wschód – Zachód", który stworzyli dawni pracownicy Zakładu Literatury Oświecenia i Romantyzmu. Podejmowana przez Katedrę problematyka znacznie wykracza poza granice cytowanego tu definiowania „pogranicza". Dowodem niech będzie wielokierunkowa problematyka podejmowana podczas międzynarodowych konferencji naukowych. Niemniej jednak w dużym stopniu zasięgiem terytorialnym obejmująca Polskę Wschodnią i kraje Europy Wschodniej oraz ich przeszłość, kulturę, społeczeństwo. Warto wymienić konferencje cykliczne dające obraz historii i powiązań wielu narodów. Jest to pięć edycji zatytułowanych „Żydzi Wschodniej Polski" (2012–2016) oraz trzy edycje tzw. „konferencji tatarskich" (2014–2016)[42].

KBF „Wschód – Zachód" równolegle realizuje kilka projektów wydawniczych[43]. Jednym z nich jest naukowa seria wydawnicza „Colloquia Orientalia Bialostocensia". Tekst przewodni zawarty w poszczególnych tomach świadczy o obszarach podejmowanych badań. Warto przytoczyć go w całości: „Wschód, Pogranicza, Kresy, obrzeża i krańce, peryferie i prowincja to miejsca o szczególnej mocy kulturotwórczej. Równocześnie jest to przestrzeń oddziaływania odmiennych centrów cywilizacyjnych,

[41] G. Charytoniuk-Michiej, *Obrzęd dziadów w dokumentach i w cyklu Mickiewicza*, Warszawa 2011.

[42] Zob. http://wschodzachod.uwb.edu.pl/ [dostęp 6.12.2016].

[43] Tamże.

religijnych, językowych, symbolicznych i literackich. Białystok i Podlasie, dawne ziemie Wielkiego Księstwa Litewskiego i całej jagiellońskiej Rzeczypospolitej to miejsce i dynamiczna przestrzeń pograniczna w głębokim znaczeniu: stykają się tutaj przecinające Europę na pół płyty kontynentalne cywilizacji łacińskiego Zachodu i bizantyjskiego Wschodu. Ścierają się tu, ale nie niszcząc wzajemnie, Orient ze światem Zachodu, Bałtowie ze Słowianami, prawosławni z katolikami, Białorusini z Polakami, Ukraińcy i Rosjanie. To źródło niemal wygasłej, niegdyś żywej tradycji żydowskiej, wyniszczonej przez Szoah, powoli odbudowującej się w nowym otoczeniu kulturowym i etnicznym. Tu znajdują się wielkie centra religijne i kulturalne wschodniego i zachodniego chrystianizmu: Ostra Brama, Żyrowice, Święta Góra Grabarka, Poczajów, Troki, Ławra Supraska, Grodno, Żytomierz, Bar, nade wszystko Ławra Kijowsko-Peczerska; tu leżą ośrodki polskiego islamu: Kruszyniany i Bohoniki, centra religijne Karaimów, źródła chasydyzmu" [44]. Ponadto, czytamy dalej, „Białostockie Kolokwia Wschodnie" to idea służąca międzykulturowej i międzyreligijnej wymianie myśli, utrwalaniu źródeł pamięci i tożsamości kulturowo-historycznej, badaniu świadectw literackich, artystycznych, przedstawiających przenikanie się wiar, kultur i tożsamości"[45]. Informacja zawarta w tomach tej serii wskazuje na rodzaj publikacji, czyli „materiałów źródłowych i prac naukowych dotyczących szeroko rozumianego dziedzictwa europejskiego Wschodu. Jego części stanowią…

– Kultura, literatura, historia Europy Środkowej i Wschodniej.
– Cywilizacyjne i kulturowe pogranicza Europy i innych kontynentów, Orientu, Południa, Śródziemnomorza.
– Pierwsza Rzeczpospolita oraz kultury krajów słowiańskich, bałtyckich, germańskich, romańskich.
– Wielkie Księstwo Litewskie, Prusy Wschodnie, Podlasie i Polesie, Inflanty, Kresy, pogranicze wschodnie.
– Kultury mniejszości: Białorusinów, Żydów, Karaimów, Ukraińców, Rosjan, Niemców, Romów, Tatarów, staroobrzędowców, prawosławnych, protestantów.
– Tradycje, obrzędy, symbole i mity narodów Wschodu, języki ludów zamieszkujących tę kulturową przestrzeń" [46].

[44] *Od Redakcji*, [w:] *Teodor Bujnicki. Ostatni bard Wielkiego Księstwa Litewskie*go, red. naukowa i wstęp T. Bujnicki, Białystok 2012, s. 6.

[45] Tamże.

[46] Tamże.

W serii tej ukazały się tomy pokonferencyjne „Żydzi wschodniej Polski”[47] redagowane przez Annę Janicką, Grzegorza Kowalskiego, Jarosława Ławskiego, Barbarę Olech. Tomy będące pokłosiem „konferencji tatarskich”[48] wyszły pod redakcją Grzegorza Czerwińskiego i Artura Konopackiego, natomiast tomy dedykowane profesor Swietłanie Musijenko i pośmiertnie – profesorowi Wiktorowi Choriewowi, zostały objęte projektem *Pogranicza, Kresy, Wschód a idee Europy*[49], których pomysłodawcą jest Jarosław Ławski, a redaktorami – Anna Janicka, Grzegorz Kowalski i Łukasz Zabielski. Do tomów pokonferencyjnych należą studia dotyczące niemieckiego pisarza z Ełku, Siegfrieda Lenza, które ukazały się pod redakcją Jarosława Ławski i Rafała Żytyńca[50].

Seria ta objęła prace Tadeusza Bujnickiego dotyczące teorii pogranicza, jak i jego obecności w literaturze i kulturze XIX i XX wieku[51]. Należą do niej też książki będące opowieścią ludzi pogranicza i o ludziach pogranicza, jak Stanisława Kryczyńskiego[52], Edwarda Małłka[53], Włodzimierza Mieszczerskiego[54], Jakuba Szynkiewicza[55], Stefanii Ulanowskiej[56]

[47] *Żydzi wschodniej Polski*, Seria I: *Świadectwa i interpretacje*, red. B. Olech i J. Ławski, Białystok 2013; *Żydzi wschodniej Polski*, Seria II: *W blasku i w cieniu historii*, red. B. Olech, J. Ławski i G. Kowalski, Białystok 2014; *Żydzi wschodniej Polski*, Seria III: *Kobieta żydowska*, red. A. Janicka, J. Ławski i B. Olech, Białystok 2015.

[48] *Estetyczne aspekty literatury polskich, białoruskich i litewskich Tatarów (od XVI do XXI w.) / Aesthetic Aspects of the Literature of Polish, Belarusian and Lithuanian Tatars (XVIth–XXIst century) / Эстетические аспекты литературы польских, белорусских и литовских татар (XVI–XXI вв.)*, edited by G. Czerwiński and A. Konopacki, Białystok 2015; *Wschód muzułmański w literaturze polskiej. Idee i obrazy*, red. G. Czerwiński, A. Konopacki, Białystok 2016.

[49] *Pogranicza, Kresy, Wschód a idee Europy*, Seria I: *Prace dedykowane Profesor Swietłanie Musijenko*, idea i wstęp J. Ławski, redakcja naukowa A. Janicka, G. Kowalski i Ł. Zabielski, Białystok 2013; *Pogranicza, Kresy, Wschód a idee Europy*, Seria II: *Wiktor Choriew in memoriam*, idea i wstęp J. Ławski, redakcja naukowa: A. Janicka, G. Kowalski i Ł. Zabielski, Białystok 2013.

[50] *Wielokulturowy świat Siegfrieda Lenza. Studia*, red. J. Ławski i R. Żytyniec, Białystok-Ełk 2014.

[51] *Teodor Bujnicki*, dz. cyt.; Tadeusz Bujnicki, *Na pograniczach, kresach i poza granicami. Studia*, red. M. Siedlecki i Ł. Zabielski, Białystok 2014.

[52] S. Kryczyński, *Wspomnienia – utwory poetyckie – eseje*, oprac. G. Czerwiński, Białystok 2014.

[53] E. Małłek, *Gdzie jest moja Ojczyzna? Wspomnienia*, oprac. tekstu, wstęp, red. tomu J. Ławski, przedsłowie D. Zuber, Białystok – Ełk 2016.

[54] A. Kołodziejczak, *„Moje wspomnienia” Księcia Włodzimierza Mieszczerskiego. Poetyka – Portret elity rosyjskiej – Wizja kultury polskiej*, Białystok 2016.

[55] G. Czerwiński, *Sprawozdania z podróży Muftego Jakuba Szynkiewicza. Źródła, omówienie, interpretacja*, red. naukowa J. Ławski i G. Kowalski, Białystok 2013.

[56] A. Rataj, *Stefania Ulanowska. Tajemniczy życiorys, niepublikowane fragmenty twórczości*, Białystok 2016.

oraz książka obejmująca antologię reportażu międzywojennego Tatarów polskich w opracowaniu i wyborze Grzegorza Czerwińskiego[57].

Warto dodać, że w innej serii KBF „Wschód – Zachód", „Przełomy/ Pogranicza/ Studia literackie", w związku z Rokiem Czesława Miłosza, bądź co bądź człowieka pogranicza, ukazał się tom *Pogranicza, cezury, zmierzchy Czesława Miłosza*[58].

Region podlaski, rozumiany tu jako pogranicze, jest przedmiotem zainteresowań Zespołu Badań Regionalnych (ZBR) kierowany przez dr hab. Danutę Zawadzką, prof. UwB. Został on powołany 30 czerwca 2014 roku uchwałą Rady Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku. Jego powstanie poprzedziły dwie ważne inicjatywy. Po pierwsze w 2007 odbył się cykl wykładów otwartych zatytułowany „W środku Europy – piśmiennictwo regionu (literatura i język)". Były to odczyty na temat literatury, języka i szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego Podlasia skierowane do studentów polonistyki i dodatkowo do społeczeństwa miasta Białegostoku. Swoje osiągnięcia badawcze dotyczące tej problematyki przedstawili pracownicy Instytutu Filologii Polskiej, Wydziału Filologicznego i Historyczno-Socjologicznego. Po drugie od 2010 roku na I stopniu filologii polskiej prowadzona jest specjalność Promocja miasta i regionu. W tym samym roku do programu studiów polonistycznych został wprowadzony przedmiot „Literatura i piśmiennictwo regionu".

O zasadach działania ZBR informuje strona internetowa:

„ – Zespół ma charakter badawczy, swoimi pracami aktywnie współtworzy ogólnopolskie i międzynarodowe życie naukowe, łącząc w swoich działaniach różne dyscypliny i orientacje regionalistyczne; grupa inicjatywna ZBR związana jest z metodologiami tzw. „nowego regionalizmu" (geopoetyka, studia postzależnościowe, pamięcioznawstwo itp.)

– Zespół preferuje w badaniach naukowych podejście komparatystyczne, pozwalające rozważać specyfikę kultury i sztuki regionu podlaskiego w odniesieniu do innych regionów Polski oraz Europy, ze szczególnym uwzględnieniem Europy Środkowowschodniej

– Wiele przedsięwzięć Zespołu sytuuje się na styku Uczelni i Miasta/ Regionu, stara się on twórczo pośredniczyć w wymianie pomiędzy neore-

[57] *Podróże do serca islamu. Antologia międzywojennego reportażu polskich Tatarów*, oprac., wybór i wstęp G. Czerwiński, Białystok 2014.

[58] *Pogranicza, cezury, zmierzchy Czesława Miłosza*, red. A. Janicka, K. Korotkich, J. Ławski, Białystok 2012.

gionalistyczną humanistyką akademicką i dydaktyką uniwersytecką a życiem literacko-artystycznym, placówkami edukacyjnymi oraz dyskursem medialnym Polski Północno-Wschodniej i Białegostoku

– Zespół kładzie nacisk na zróżnicowanie kulturowe (współczesne i historyczne) Białegostoku, Podlasia i Polski Północno-Wschodniej, dąży zatem do kontrapunktowego ujmowania badanych zjawisk, respektującego możliwie wszystkie punkty widzenia; obca jest mu poetyka wykluczenia i myślenie w kategoriach: dominujący – podporządkowany"[59].

Założeniom tym odpowiadają konkretne przedsięwzięcia naukowe, o charakterze popularyzatorskim czy wydawnicze.

Od 2012 roku Zespół Badań Regionalnych współtworzy program badawczy „Nowy regionalizm w badaniach literackich". W ramach tego projektu w 2015 roku zorganizował białostocką (po zielonogórskiej, słupskiej i wrocławskiej) konferencję naukową „Region a tożsamości transgraniczne". W 2015 roku Zespół współorganizował konferencję „Kresy, pogranicza a literatura dla dzieci i młodzieży", która miała również otworzyć dyskusję na temat „nowego regionalizmu" w odniesieniu do literatury skierowanej do młodego czytelnika.

W kręgu zainteresowań Zespołu znalazła się osoba i twórczość Sokrata Janowicza, pisarza pogranicza polsko-białoruskiego. Jego *Wielkie miasto Białystok* okazało się na liście studenckich lektur obowiązkowych przedmiotu „Literatura i piśmiennictwo regionu". Przy współpracy z Katedrą Kultury Białoruskiej powstała książka *Sokrat Janowicz – pisarz transgraniczny. Studia, wspomnienia, materiały* pod redakcją Grażyny Charytoniuk-Michiej, Katarzyny Sawickiej-Mierzyńskiej i Danuty Zawadzkiej[60]. Publikację tę zapowiedziało sympozjum naukowe z udziałem jej współautorów. Kolejnymi okazjami do rozmów i dyskusji okazały się prezentacje tomu na Wydziale Filologicznym, następnie w Książnicy Podlaskiej organizowane przez Studenckie Koło Naukowe Regionalni.

Reakcją ZBR na ukazanie się książki Marcina Kąckiego *Białystok. Biała siła, czarna pamięć* (Wołowiec 2015, wyd.2, 2016) okazały się warsztaty z publicznej dyskusji „Zrozumieć Białystok". Gośćmi dyskusji, inicjowanych przez Katarzynę Sawicką-Mierzyńską i Danutę Zawadzką oraz Katarzynę Niziołek z Fundacji Uniwersytetu w Białymstoku, byli ludzie zwią-

[59] http://filologia.uwb.edu.pl/zbr.htm [dostęp 6.12.2016].

[60] *Sokrat Janowicz – pisarz transgraniczny. Studia, wspomnienia, materiały*, red. Grażyna Charytoniuk-Michiej, Katarzyna Sawicka-Mierzyńska, Danuta Zawadzka, Białystok 2014.

zani z Białymstokiem i działający na rzecz miasta, reprezentanci różnych środowisk – naukowcy, animatorzy kultury, muzealnicy, dziennikarze.

Jednym z ostatnich przedsięwzięć ZBR było sympozjum poświęcone pamięci Podlasia pod hasłem: „Przeżyć przeszłość. O «pamięci pracującej» w literaturze i sztuce Podlasia". Referaty wygłosiły Elżbieta Dąbrowicz, Danuta Zawadzka, Monika Roman, Katarzyna Sawicka-Mierzyńska, Katarzyna Niziołek i Elżbieta Konończuk.

*

Próba przeglądu osiągnięć białostockiego środowiska naukowego w badaniach literackich nad pograniczem okazała się zadaniem niełatwym. Bowiem należało zwrócić uwagę na poważne zainteresowania pograniczem na początku lat dziewięćdziesiątych i rozwój badań na przełomie XX i XXI wieku, z drugiej wymagało skrupulatnych poszukiwań dokumentów bibliograficznych sprzed 1989 roku. Trzeba dodać, że zadaniem tego artykułu było zwrócenie uwagi na jednostki naukowe i zespoły badawcze, nie zaś poszczególnych badaczy. Osobnej uwagi wymagałyby inicjatywy i działalność społeczności studenckiej skupionej wokół kół naukowych i stowarzyszeń oraz ich osiągnięcia naukowe w postaci prac licencjackich i magisterskich. Przegląd pokazuje, że zainteresowania pograniczem w literaturze z jednej strony pogłębiają i poszerzają zakres badawczy regionu podlaskiego (powstaje coraz więcej prac na temat tożsamości, pamięci wspólnej historii we współczesnej literaturze białoruskiej), z drugiej – znacznie wykraczają poza jego geografię. W zakresie działalności wydawniczej, oprócz prac o charakterze historyczno- i krytycznoliterackich, komparatystycznych, podejmujących tematykę pogranicza w literaturze, ukazują się materiały źródłowe opisujące pogranicze i jego mieszkańców (dzienniki, wspomnienia).

Zatem początkiem sięgające Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej badania regionalne dziś mogłyby tworzyć bogatą i unikalną bazę danych (uzupełnioną o inne badania z zakresu nauk humanistycznych, jak historia, socjologia czy pedagogika).

Bibliografia:

Engelking A., Golachowska E., Zielińska A., *Tożsamość, język, pamięć w sytuacji pogranicza. Uwagi wprowadzające*, [w:] *Tożsamość – język – rodzina. Z badań na pograniczu słowiańsko-bałtyckim*, red. A. Engelking, E. Golachowska, A. Zielińska, Warszawa 2008.

Bujnicki T., *Na pograniczach, kresach i poza granicami. Studia*, oprac. tekstu i red. tomu M. Siedlecki i Ł. Zabielski, Białystok 2014.

Bujnicki T., *W Wielkim Księstwie Litewskim i w Wilnie*, Warszawa 2009.

Charytoniuk-Michiej G., *Obrzęd dziadów w dokumentach i w cyklu Mickiewicza*, Warszawa 2011.

Czerwiński G., *Sprawozdania z podróży Muftego Jakuba Szynkiewicza. Źródła, omówienie, interpretacja*, red. naukowa J. Ławski i G. Kowalski, Białystok 2013.

Czykwin J., *Pierwsza międzynarodowa białoruska konferencja w Białymstoku*, „Białostocczyzna" 1988, nr 4, s. 38.

Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-bałto wschodniosłowiańskich, t. 7, *Z badań humanistycznych*, red. nauk. J.F. Nosowicz, K. Budrowska, Białystok 2001.

Estetyczne aspekty literatury polskich, białoruskich i litewskich Tatarów (od XVI do XXI w.) / Aesthetic Aspects of the Literature of Polish, Belarusian and Lithuanian Tatars (XVIth–XXIst century) / Эстетические аспекты литературы польских, белорусских и литовских татар (XVI–XXI вв.), edited by G. Czerwiński and A. Konopacki, Białystok 2015.

Feliksiak E., *Antropologia literatury. Interpretacje i studia*, Kraków 2014.

Feliksiak E., *Przedmowa. Antropologia literatury i życia na pograniczu kultur jako istotny nurt w czterdziestoletnim rozwoju środowiska polonistycznego w Białymstoku*, [w:] J. Sienkiewicz, J. Wasila, *Demonologia pogranicza kultur w Polsce Północno-Wschodniej*, Białystok 2010.

Głogowska H., *Białoruś 1914–1929. Kultura pod presją polityki*, Białystok 1996.

Głogowska H., *Białorusini na Wybrzeżu Gdańskim*, Toruń 2003.

Głogowska H., *Stosunki polsko-białoruskie w XX wieku. Od Imperium Rosyjskiego do Unii Europejskiej*, Białystok 2012.

Kołodziejczak A., *„Moje wspomnienia" Księcia Włodzimierza Mieszczerskiego. Poetyka – Portret elity rosyjskiej – Wizja kultury polskiej*, Białystok 2016.

Kryczyński S., *Wspomnienia – utwory poetyckie – eseje*, oprac. G. Czerwiński, Białystok 2014.

Książek M., *Droga 816*, Białystok 2015.

Majecki H., *Białostockie Towarzystwo Naukowe w życiu naukowym regionu*, „Białostocczyzna" 1986, nr 1, s. 2.

Majecki H., *25 lat Białostockiego Towarzystwa Naukowego*, „Białostocczyzna" 1987, nr 2, s. 1.

Majecki H., *Konferencja naukowa poświęcona polsko-litewsko-białoruskim związkom historycznym i kulturowym*, „Białostocczyzna" 1986, nr 1, s. 39.

Małłek E., *Gdzie jest moja Ojczyzna? Wspomnienia*, oprac. tekstu, wstęp, red. tomu J. Ławski, przedsłowie D. Zuber, Białystok-Ełk 2016.

Most przez wieki. Zbiór prac naukowych, pod red. M. Szachowicza, Białystok 1982.

Na pograniczach literatury, red. J. Fazan, K. Zajas, Kraków 2012.

Na pograniczu. Studia i szkice, pod red. H. Karwackiej i J. F. Nosowicza, Białystok 1992.

Od Wydawcy, „Białostocczyzna" 1986, nr 1, s. 1.

Piechowska B., Strynkowska A., *Jan Leończuk. Bibliografia za lata 1970–2000*, Suwałki 2001, s. 40-44.

I Międzynarodowa Konferencja Wilno – Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur, Białystok 21-24 września 1989. (Streszczenia i tezy referatów), pod red. E. Feliksiak i M. Skorko-Brańskiej, Białystok 1989.

Pogranicza, Kresy, Wschód a idee Europy, Seria I: *Prace dedykowane Profesor Swietłanie Musijenko*, idea i wstęp J. Ławski, redakcja naukowa A. Janicka, G. Kowalski i Ł. Zabielski, Białystok 2013.

Podróże do serca islamu. Antologia międzywojennego reportażu polskich Tatarów, oprac., wybór i wstęp G. Czerwiński, Białystok 2014.

Pogranicza, cezury, zmierzchy Czesława Miłosza, red. A. Janicka, K. Korotkich, J. Ławski, Białystok 2012.

Pogranicza, Kresy, Wschód a idee Europy, Seria II: *Wiktor Choriew in memoriam*, idea i wstęp J. Ławski, redakcja naukowa: A. Janicka, G. Kowalski i Ł. Zabielski, Białystok 2013.

Rataj A., *Stefania Ulanowska. Tajemniczy życiorys, niepublikowane fragmenty twórczości*, Białystok 2016.

Rogalewska E., *Symbol krzyża w ludowej topografii mitycznej*, [w:] *Ethos literatury w niespokojnym świecie*, red. E. Feliksiak, Białystok 1989.

Sokrat Janowicz – pisarz transgraniczny. Studia, wspomnienia, materiały, red. Grażyna Charytoniuk-Michiej, Katarzyna Sawicka-Mierzyńska, Danuta Zawadzka, Białystok 2014.

Teodor Bujnicki. Ostatni bard Wielkiego Księstwa Litewskiego, red. naukowa i wstęp T. Bujnicki, Białystok 2012.

Uliasz S., *Literatura Kresów – kresy literatury. Fenomen Kresów Wschodnich w literaturze polskie dwudziestolecia międzywojennego*, Rzeszów 1994.

Uliasz S., *O literaturze kresów i pograniczu kultur. Rozprawy i szkice*, Rzeszów 2001;

Uliasz S., *Współczesne zainteresowania problematyką pogranicza*, [w:] *Pogranicza (nie tylko) Podkarpacia*, pod red. J. Pasterskiej, S. Uliasza, A. Lubonia, Rzeszów 2016, s. 25-32.

Wielokulturowy świat Siegfrieda Lenza. Studia, red. J. Ławski i R. Żytyniec, Białystok-Ełk 2014.

Wilno i Kresy Północno-Wschodnie. Materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14-17 IX 1994 r. w czterech tomach, Białystok 1996, t. 1, *Historia i ludzkie losy*, pod red. E. Feliksiak i A. Mironowicza, t. 2, *Kultura i trwanie*, pod red. E. Feliksiak i A. Kisielewskiej, t. 3, *Polszczyzna kresowa*, pod red. E. Feliksiak i B. Nowowiejskiego, t. 4, *Literatura*, pod red. E. Felisiak i A. Kieżuń.

Wilno i świat. Dzieje środowiska intelektualnego. T. 1-2, pod red. E. Feliksiak i M. Lesia, Białystok 2000.

Wilno i ziemia Mickiewiczowskiej pamięci. Materiały III Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku, 9-12 IX 1998 w trzech tomach, Białystok 2000, t. 1, *W kręgu spraw historycznych*, pod red. E. Feliksiak i E. Konończuk, t. 2, *W kręgu literatury i sztuki*, pod. red. E. Feliksiak i E. Sidoruk, t. 3, *W kręgu języka*, pod red. E. Feliksiak i B. Nowowiejskiego.

Wilno – Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur. Materiały I Międzynarodowej Konferencji, Białystok 21-24 IX 1989 w czterech tomach, pod red. E. Feliksiak, Białystok 1992, t. 1, *Krajobraz i ludzie*, t. 2, *Historia i pamięć*, t. 3, *Nauka, oświata, wychowanie*, t.4, *Literatura i język*.

Wschód muzułmański w literaturze polskiej. Idee i obrazy, red. G. Czerwiński, A. Konopacki, Białystok 2016.

Zajas K., *Nieobecna kultura. Przypadek Inflant Polskich*, Kraków 2008.

Zaniewska T., *A dusza jest na Wschodzie. Polsko-białoruskie związki literackie*, Białystok 1993.

Zbliżenia. Portrety białostockich pisarzy. Cz. 1, red. I. B. Czykwin, Białystok 1990.

Zbliżenia. Portrety białostockich pisarzy. Cz. 2, red. B. Piechowska-Szczebiot, Białystok 1995.

Zbliżenia. Portrety białostockich pisarzy. Cz. 3, red. E. Korzeniecka, D. Markowska, Białystok 2003.

Żydzi wschodniej Polski, Seria I: *Świadectwa i interpretacje*, red. B. Olech i J. Ławski, Białystok 2013.

Żydzi wschodniej Polski, Seria II: *W blasku i w cieniu historii*, red. B. Olech, J. Ławski i G. Kowalski, Białystok 2014.

Żydzi wschodniej Polski, Seria III: *Kobieta żydowska*, red. A. Janicka, J. Ławski i B. Olech, Białystok 2015.

Мархель У., *Беларускі фальклор у творчасці польскіх і беларуска-польскіх паэтаў-рамантыкаў*, [w:] *Studia polsko-litewsko-białoruskie*, pod red. J. Tomaszewskiego, E. Smułkowej i H. Majeckiego, Warszawa 1988, s. 313-344.

Сычэўскі Я., *Міжнародная навуковая канферэнцыя „Шлях да ўзаемнасці" ў ацэнцы БГКТ (з нагоды 10-годдзя)*, [w:] *Droga ku wzajemności. Materiały X Międzynarodowej Konferencji Naukowej (Grodno – Mir, 24-25 października 2002 r.)*, pod red. I. Krenia, cz. 2, Grodno 2004, s. 5-7.

Шаховіч М., *Падарожжа з магнітафонам*, „Ніва" 1977, № 35, с. 3.

Archiwalia:

List Elżbiety Feliksiak do Sokrata Janowicza, Warszawa, 21 IV 1986, Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва, ф. 294, в. 1, с. 242, л. 1-7.

Źródła internetowe:

http://filologia.uwb.edu.pl/zbr.htm [dostęp 6.12.2016].

http://wschodzachod.uwb.edu.pl/ [dostęp 6.12.2016].

Grażyna Charytoniuk-Michiej
Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku

POGRANICZE W LITERATURZE. DOKONANIA BIAŁOSTOCKIEGO ŚRODOWISKA NAUKOWEGO

Artykuł koncentruje się na działalności białostockiego środowiska naukowego i jego badaniach nad tematem pogranicza w literaturze. Zadaniem, jakiego podjęła się badaczka, było zwrócenie uwagi na jednostki naukowe i zespoły badawcze, nie zaś poszczególnych badaczy. Przegląd pokazuje, że zainteresowania pograniczem w literaturze z jednej strony pogłębiają i poszerzają zakres badawczy regionu podlaskiego (powstaje coraz więcej prac na temat tożsamości, pamięci wspólnej historii we współczesnej literaturze białoruskiej), z drugiej – znacznie wykraczają poza jego geografię.

Słowa-klucze: pogranicze, Białostocczyzna, białostockie środowisko naukowe

THE BORDERLANDS IN LITERATURE. ACHIEVEMENTS OF THE BIAŁYSTOK ACADEMIC COMMUNITY

Summary

The article focuses on the activities of Bialystok's academic community and its research on the Borderlands in literature. The task that the researcher undertook was to focus on the academic units and research teams rather than individual researchers. On the one hand, the review shows that the interest in the Borderlands in literature on the one hand deepens and widens the research scope of the Podlasie region (a steadily increasing number of works on the identity, and the memory of common history in contemporary Belarusian literature),and on the other – it considerably extends beyond its geography.

Key words: Borderlands, Białystok, Białystok academic community.